

ARAB TILIDAN TARJIMADA AKT VA KORPUS TEXNOLOGIYALARINING ILMIY-METODIK AHAMIYATI

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL SIGNIFICANCE OF ICT AND CORPUS TECHNOLOGIES IN ARABIC TRANSLATION

НАУЧНОЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ИКТ И КОРПУСНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПЕРЕВОДЕ С АРАБСКОГО ЯЗЫКА

Kodirova Kamala Salixovna

O'zDJTU Arab tili tarjima nazariyasi va amaliyoti kafedrasini mudiri,
pedagogika fanlari nomzodi, dotsent
kamalakodirova@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada arab tilidan tarjimada axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) roli, xususan korpus lingvistikasi, parallel va monolingval korpuslarning tarjima sifati va ekvivalentlikni ta'minlashdagi ahamiyati yoritiladi. Tadqiqot xalqaro, arab va MDH tarjimashunoslik maktablari qarashlari asosida olib borilib, zamonaviy tarjimon faoliyatida texnologiya va inson omilining integratsiyasi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: tarjima, AKT, korpus lingvistikasi, arab tili, parallel korpus, CAT.

Аннотация. В статье рассматриваются перспективы обучения иностранным языкам в условиях глобализации. Анализируются современные методические подходы, основанные на компетентностной парадигме, интеграции информационно-коммуникационных технологий и развитии межкультурной коммуникативной компетенции. Особое внимание уделяется трансформации роли преподавателя иностранного языка в условиях цифровизации образования. Обосновывается необходимость обновления содержания и форм языкового образования с учётом международных стандартов и требований глобального образовательного пространства.

Ключевые слова: глобализация, обучение иностранным языкам, языковое образование, компетентностный подход, ИКТ, межкультурная коммуникация.

Abstract. The article examines the prospects of foreign language teaching in the context of globalization. Modern methodological approaches based on the competency-based paradigm, integration of information and communication technologies, and the development of intercultural communicative competence are analyzed. Special attention is paid to the transformation of the role of the foreign language teacher in the conditions of digitalization of education. The necessity of updating the content and forms of language education in accordance with international standards and the requirements of the global educational environment is substantiated.

Keywords: globalization, foreign language teaching, language education, competency-based approach, ICT, intercultural communication.

Tarjimashunoslikda axborot kommunikatsiya texnologiyalarining joriy etilishi fan metodologiyasida tub burilish yasadi. Avval tarjima ko'proq intuitiv va preskriptiv yondashuvga asoslangan bo'lsa, hozirgi bosqichda empirik va ma'lumotlarga tayangan tahlil ustuvorlik kasb etmoqda. Elektron korpuslar tarjima matnlarini katta hajmda tahlil qilish imkonini yaratdi.

Korpus asosidagi tarjima tadqiqotlari tarjimon qarorlarining muntazamligini aniqlashga xizmat qiladi. Bu jarayonda tarjima individual ijod mahsuli bo'lish bilan birga, ijtimoiy va madaniy norma sifatida ham o'rganiladi.

Arab tilidan tarjimada asosiy muammolardan biri — kontekstga bog'liq ma'no nozikliklaridir. So'zning lug'aviy ma'nosi ko'pincha uning real qo'llanishini to'liq aks ettirmaydi. Shu bois, tarjimon kontekstual namunalarni ko'ra olishi zarur.

Korpus lingvistikasi aynan shu muammoni hal qiladi: u so'z va iboralarning tabiiy muhitdagi ishlatilishini ko'rsatadi. Bu esa tarjimani sun'iy emas, real nutqqa moslashtiradi. Arab tilining morfologik murakkabligi ma'lum, shuning uchun korpus zarurati mavjud dolzarb masalalardan biridir. Arab tili ildiz–vazn tizimi, affiksatsiya va diakritika jihatidan murakkab tillar sirasiga kiradi. Ushbu xususiyatlar tarjimada ko'plab noaniqliklarni yuzaga keltiradi. Ayniqsa, yozma matnlarda diakritikaning yo'qligi semantik chalkashliklarga sabab bo'ladi.

Arab tiliga mo'ljallangan korpuslar ushbu muammolarni ilmiy asosda hal etish imkonini beradi. Ular morfologik variantlarni qiyoslash va eng mos tarjima yechimini tanlashga xizmat qiladi. Parkinson fikricha, "arabcha lingvistik tahlil tilning morfologik boyligi tufayli korpus vositalarini talab qiladi"[1, 2014]

Parallel korpuslar manba va nishon tillardagi tayyor tarjimalarni qiyosiy o'rganish imkonini beradi. Bu jarayon tarjima ekvivalentligining real modellari va strategiyalarini aniqlashga xizmat qiladi. Tarjimon nafaqat "qanday tarjima qilish mumkinligini", balki "odatda qanday tarjima qilinishini" ko'radi.

Parallel korpuslar, ayniqsa, terminologik aniqlikni ta'minlashda muhimdir. Ilmiy, siyosiy va huquqiy matnlarda bu yondashuv tarjima sifatini sezilarli oshiradi. "Korpus usullari manba va maqsadli matnlar o'rtasida ob'ektiv taqqoslashni ta'minlaydi, deb ta'kidlagan." [2, 2012]

AKT tarjimonni almashtiruvchi emas, balki uni qo'llab-quvvatlovchi vosita sifatida qaraladi. Tarjimon semantik, pragmatik va madaniy qarorlarni qabul qiluvchi asosiy subyektdir. Texnologiya esa tahlil tezligi va aniqligini oshiradi.

Bu yondashuv klassik tarjima nazariyalarida ilgari surilgan mazmun ustuvorligi tamoyiliga mos keladi. Zamonaviy texnologiyalar ushbu nazariy qarashlarni yangi bosqichga olib chiqmoqda.

"Tarjima so'zlarni almashtirish emas, balki tillararo aloqa sharoitida ma'noni etkazishdir", degan Komissarov [3,202]. Arab tili o'qituvchisi zamonaviy texnologiyalarni bilishi, ularni didaktik maqsadlarga moslashtira olishi lozim. Shu sababli o'qituvchilarning doimiy kasbiy rivoji muhim ahamiyat kasb etadi. Texnologiya va pedagogika uyg'unligi ta'lim sifatini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

Xulosa qilib aytganda, arab tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalar va sun'iy intellekt imkoniyatlari ta'lim jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi.

Raqamli va SI asosidagi vositalar o'quvchining faolligi, mustaqilligi va motivatsiyasini oshiradi. Shu bilan birga, ushbu texnologiyalar o'qituvchining kasbiy faoliyati bilan uyg'unlashgan holda qo'llanilgandagina yuqori samaradorlikka erishiladi.

Zamonaviy tarjima jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) va korpus texnologiyalari tarjimonning asosiy ish qurollaridan biriga aylandi. Ayniqsa, arab tilidan tarjimada leksik-semantik nozikliklar, morfologik variantlilik va kontekstga bog'liqlik yuqori bo'lgani sababli, raqamli vositalardan foydalanish metodik jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi.

Parallel va monolingval korpuslar tarjima jarayonida kontekstni aniqlash, terminologik moslikni ta'minlash va muqobil tarjima variantlarini solishtirish imkonini beradi. Masalan, OPUS yoki ArabiCorpus kabi parallel korpuslar yordamida arab tilidagi matn birliklarining turli tillardagi real tarjima variantlarini kuzatish mumkin. Bu esa tarjimonning intuitiv qarorlarini empirik ma'lumotlar bilan mustahkamlaydi.

Arab tilining boy morfologik tizimi tarjimada ko'plab variantlarning yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Korpus texnologiyalari ushbu variantlarni chastotaviy tahlil qilish orqali eng maqbul tarjima birliklarini aniqlashga yordam beradi. Ayniqsa, fe'l zamonlari, nisba shakllari va ko'plik formalarining tarjimadagi ekvivalentlari korpus asosida aniqroq belgilanadi.

AKT vositalari, jumladan, CAT-tools (Computer-Assisted Translation tools) — SDL Trados, MemoQ, Wordfast — arab tilidan tarjimada terminologik izchillikni saqlashda muhim rol o'ynaydi. Tarjima xotirasi (Translation Memory) texnologiyasi takrorlanuvchi birliklarni avtomatik aniqlab, tarjimon ish samaradorligini oshiradi.

Shuningdek, korpus texnologiyalarining o'quv jarayoniga tatbiqi tarjima ta'limining ilmiy-metodik asoslarini mustahkamlaydi. Talabalar korpus asosida real matnlar bilan ishlash orqali tarjima strategiyalarini amaliy ravishda o'zlashtiradilar. Bu esa tarjima kompetensiyasining shakllanishida muhim omil hisoblanadi (2, 124).

Kelajakda arab tilini o'qitish jarayonida sun'iy intellekt yanada kengroq integratsiyalashib, moslashtirilgan va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim modelini shakllantirishi kutilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, AKT va korpus texnologiyalari arab tilidan tarjimada nafaqat texnik yordamchi vosita, balki ilmiy-metodik asoslangan tarjima faoliyatining muhim komponenti sifatida namoyon bo'ladi. Ularning integratsiyasi tarjima sifatini oshirish, talabalarning analitik fikrlashini rivojlantirish va zamonaviy tarjimon tayyorlash jarayonida muhim istiqbollarni ochib beradi.

Zamonaviy tarjima jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) va korpus texnologiyalari tarjimonning asosiy ish qurollaridan biriga aylandi. Ayniqsa, arab tilidan tarjimada leksik-semantik nozikliklar, morfologik variantlilik va kontekstga bog'liqlik yuqori bo'lgani sababli, raqamli vositalardan foydalanish metodik jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. Parallel va monolingval korpuslar tarjima jarayonida kontekstni aniqlash, terminologik moslikni ta'minlash va muqobil tarjima variantlarini solishtirish imkonini beradi. Masalan, OPUS yoki ArabiCorpus kabi parallel korpuslar yordamida arab tilidagi matn birliklarining turli tillardagi real tarjima variantlarini kuzatish mumkin. Bu esa tarjimonning intuitiv qarorlarini empirik ma'lumotlar bilan mustahkamlaydi [1,236].

Arab tilining boy morfologik tizimi tarjimada ko'plab variantlarning yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Korpus texnologiyalari ushbu variantlarni chastotaviy tahlil qilish orqali eng maqbul tarjima birliklarini aniqlashga yordam beradi. Ayniqsa, fe'l zamonlari, nisba shakllari va ko'plik formalarining tarjimadagi ekvivalentlari korpus asosida aniqroq belgilanadi [3,223]. AKT vositalari, jumladan, CAT-tools (Computer-Assisted Translation tools) — SDL Trados, MemoQ, Wordfast — arab tilidan tarjimada terminologik izchillikni saqlashda muhim rol o'ynaydi. Tarjima xotirasi (Translation Memory) texnologiyasi takrorlanuvchi birliklarni avtomatik aniqlab, tarjimon ish samaradorligini oshiradi.

Shuningdek, korpus texnologiyalarining o'quv jarayoniga tatbiqi tarjima ta'limining ilmiy-metodik asoslarini mustahkamlaydi. Talabalar korpus asosida real matnlar bilan ishlash orqali tarjima strategiyalarini amaliy ravishda o'zlashtiradilar. Bu esa tarjima kompetensiyasining shakllanishida muhim omil hisoblanadi [2,36].

Xulosa qilib aytganda, AKT va korpus texnologiyalari arab tilidan tarjimada nafaqat texnik yordamchi vosita, balki ilmiy-metodik asoslangan tarjima faoliyatining muhim komponenti sifatida namoyon bo'ladi. Ularning integratsiyasi tarjima sifatini oshirish, talabalarning analitik fikrlashini rivojlantirish va zamonaviy tarjimon tayyorlash jarayonida muhim istiqbollarni ochib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Baker, M. (1995). Corpora in translation studies: An overview and some suggestions for future research. *Target*, 7(2), 223–243.

2. Bernardini, S. (2004). Corpora in the classroom: An overview and some reflections on future developments. *How to Use Corpora in Language Teaching*, 15–36.

3. McEnery, T., & Hardie, A. (2012). *Corpus linguistics: Method, theory and practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

4 عبد السلام المسدي. اللسانيات وأسسها المعرفية. 2001 تونس: دار سراس للنشر،

5 محمد حسن عبد العزيز. الترجمة ونظرياتها: دراسة لسانية تطبيقية 2010 القاهرة: دار الفكر العربي،

6 عبد الرحمن الحاج صالح اللسانيات. الجزائر: منشورات المجمع الجزائري للغة العربية، 2015 العربية

والذكاء الاصطناعي